

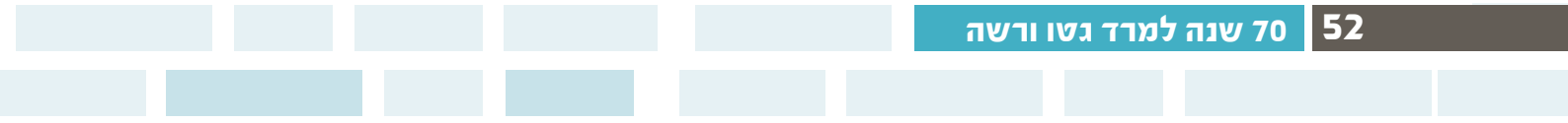
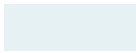
גבורת נשים

ככל שנחשפים מקורות חדשים ומתפרסמים זיכרונות ועדויות שלא נודעו עד כה, כך עולות דמויותיהן של הנשים היהודיות - נערות, אמהות, מחנכות ובעלות תפקידים אחרים - שהשפיעו בצורה מכרעת על יכולת העמידה היהודית תחת הכיבוש הנאצי ועל הלחימה בנאצים בהיבטים שונים: שמירת שלמות המשפחה, קיום חומרי יומיומי, תמיכה ועזרה הדדית, וביום סקודה - היו מהן בשורות הלוחמים בנשאות, במחנות וביערות.

בתקופת השואה, נקלעו היהודים למצבים לא-אנושיים, ומתוך כך נחשפו יכולותיהן הבלתי-שגרתיות של הנשים היהודיות, שרבות מהן אף שילמו בחייהן על התגייסותן ללא תנאי.

כמעט בכל ארצות הכיבוש אנו מוצאים נשים שפעלו כקשריות של תנועות הנוער ושל המחתרת, שהיו פעילות ולוחמות במחתרת היהודית, שפעלו במסגרת פעולות ההצלה של תנועות הנוער ועוד.

הפעילות שלפנינו מאפשרת לנו להכיר, ולו על קצה המזלג, מעט מן הנשים היהודיות שהתגייסו לחימה נגד מזימת הרצח הנאצית. ההיכרות עם דמויותיהן של הנשים הלוחמות פותחת צוהר להרחבת מושג הגבורה, שאינו מבדיל בין נשים וגברים, ולהכרה כי גילויים של אומץ לב, של הקרבה ושל תעוזה מתגלים בקרב שני המינים.

נשים לוחמות*

נכתבה בשיתוף היחידה לשוויון בין המינים

הנערות האיבורות, חייקה, פרומקה והאחרות, הן נושא הראוי לעטו של סופר ידול. נערות איצות וסיבורות נועפות, הנוסעות הלוק ושוב לערים ועיירות בפולין. מצוידות בתעודות אריות כפולניות או אוקראיניות... מדי יום הן נתונות לסכנות הצדקות ביותר. הן סומכות על מראה פניהן הארי ועל המטפחות העוטפות את ראשיהן. הן מקבלות על עצמן את השליחויות הקשות ביותר וממלאות אותן בלי להניג עפעף ולעלל כל של היסוס. יש צורך לנסוע לוויילנה, לביאליסטוק, לעלבו, לעלובלין, לצ'נסטוחוב, לראדום ולהבריה לשם "סחורות טריפה", כאן פרסומים מחתרתיים, תיעוד, כסף - את הכל הן תעשינה כדבר טבעי ומובן. צריק להציל חברים מוויילנה, מאלבלין או מערים אחרות - מקבלות הן על עצמן את השליחות. שום מניעות ומכשולים אינם עומדים בפניהן. כדי לנסוע אל מחוץ לצ'נסטוחוב-אוברנאן, צריק להתוודע אל הממונים הארמנים על הרכבת, כי לשם רשאים לנסוע רק בעלי רשיונות מעבר מיוחדים, והן עושות את הדבר בפשטות, כאילו היה כה מקצוען, ומאיעות למקומות שאליהן לא היע אל נציי של מוסד יהודי כלשהו - כאן ווהליון, ליטא.

כמה פעמים ראו את המוות עין בעין? כמה פעמים נעצרו, כמה פעמים נערכו אצלן חיפושים?...

עמואל רינצלום, יומן ורשימות מתקופת המלחמה, יד ושם, 1992

מטרות

1. להציג בפני המשתתפים את גבורת הנשים הלוחמות בתקופת השואה, את פועלן ואת חלקן בלחימה.
2. לדון בערכים שהנחו נשים אלו ולבחון את הרלוונטיות שלהם לימינו.

עזרים: כרטיס משימה קבוצתית.

כרטיסי דמויות (נספח).

* הפעילות הוכנה בשיתוף ד"ר אורנה מרקוס-בן-צבי ושירי בכר ועובדה על פי: "נשים לוחמות", מתוך: ההתנגדות היהודית בשואה - 60 שנה למרד גטו

ורשה, מינהל חברה ונוער, 2002.

מהלך הפעילות

שלב א' - במליאה: פתיחה

בפעילות נתמקד בכמה דמויות מייצגות של נשים יהודיות שנטלו חלק, בין אלפי נשים נוספות, במאבק בנאצים: במרידות בגטאות, כשליחות וכקשריות בין הנטאות והעיירות, במחנות העבודה וההשמדה, בשורות הפרטיזנים ביערות ובצבאות הסדירים של בעלות הברית שלחמו בנאצים.

- אילו דמויות מסמלות עבורכם את המושג "גבורה"? האם יש בין דמויות אלו ייצוג לנשים?
- אילו נשים שהיו מנהיגות או לוחמות בתקופת השואה אתם מכירים? מה ידוע לכם עליהן, במה הייתה תרומתן?

שלב ב' - קבוצתי: "אני חיה כעת רק במחשבה אחת - להציל כמה שאפשר" (חביבה רייך)

המשתתפים מתחלקים לקבוצות. כל קבוצה מקבלת כרטיס משימה קבוצתית וכרטיס דמות.

כרטיס משימה קבוצתית

קראו על הדמות שקיבלתם ודונו בשאלות אלו:

1. מהן נקודות המפתח החשובות ביותר בחייה של הדמות שעליה קראתם? נמקו.
2. מה אפשר ללמוד מנקודות אלה על הדמות ועל תפיסת עולמה?
3. אילו ערכים מרכזיים באים לידי ביטוי בסיפור חייה של הדמות? מהם המניעים שהנחו אותה?
4. מה הרשים אתכם במיוחד בדמות? במה מתבטאת גבורתה?
5. האם, לדעתכם, היו לה קשיים ייחודיים בביצוע משימותיה בשל היותה אישה?

שלב ג' – במליאה

חברי הקבוצות ידווחו על המשימה הקבוצתית.

שאלות לדיון

1. מה הרגשתם כלפי הדמויות לאחר ההיכרות עמן? במה הן הפתיעו אתכם?
2. אילו ערכים מאפיינים את הנשים הלוחמות שעליהן קראתם?
3. האם, לדעתכם, יש צורך להבדיל את גבורת הנשים מגבורת הגברים הלוחמים?
4. מדוע חשוב להקדיש דיון מיוחד לגבורת הנשים? כיצד ראוי להנציח את זכרן?
5. מהי תרומתן למורשת זיכרון השואה ולחברה בישראל היום?

לוחמות יהודיות שנתפסו בידי הגרמנים

כרטיס דמות: גולה מירה

גולה מירה נולדה בשנת 1911 בגליציה למשפחה חסידית. האב השרה בביתו רוח של פתיחות, סובלנות ורצון שבני ירכשו השכלה רחבה.

על ילדותה סיפר אחיה הצעיר פנחס: "יום אחד, כאשר טיילנו לכיוון 'גבעת הקרחות' הסמוכה למקום מגורינו, נתקלנו בילדי הגויים שהחלו משליכים עלינו אבנים. גולה הפגינה חזות של מצביאה ומפקדת, והחלה פוסעת אל מול משליכי האבנים. הבטנו בה בהפתעה והתכוננו לנוס על נפשנו. אבל היא, ללא כל פחד קרבה אל הנערים שמולנו וכעבור דקות מעטות קשרה עמם שיחה. לא רק שלא נסוגה, אלא הצליחה להפוך אותם לידידה".

בתקופת לימודיה התחילה להתגבש השקפת עולמה: תלמידה יהודייה מכיתתה לא יכלה להמשיך ללמוד כי להוריה לא היה כסף לשלם את שכר הלימוד. גולה ארגנה את הבנות לתת שיעורי עזר לתלמידים עשירים וכך לממן את לימודיה של הנערה.

בהיותה נערה יפת מראה כבת 13, הקימה סניף לארגון הנשים הציוני "שלומית", בשם "שלומית הצעירה".

בהמשך הצטרפה גולה לתנועת "השומר הצעיר" עם אחיה הבכור יוסף. עבודתה בתנועה הפגישה אותה עם אולק האוזמן, חברה להנהגה הראשית, והם באו בברית הנישואים.

ב-1928, עם התרבות סימני האנטישמיות ועם המשבר הכלכלי בפולין, החליטו ההורים של גולה לעבור לבלגיה. גולה סירבה להצטרף למשפחה בטענה שכחברת הנהגה של "השומר הצעיר" חובתה לתנועה קודמת. היא נשארה בעיר לבוב. על רקע ייחוסים אידיאולוגיים בתנועה, בחרו אולק וגולה מאוחר יותר בקומוניזם.

ב-1936, נשפטה גולה כקומוניסטית ונדונה למאסר בכלא הפולני על מעורבותה בהנהגת שביתה. בכלא היא לחמה על זכויות הנשים כאסירות פוליטיות והצליחה במאבקה. היא נמלטה מהכלא ללבוב - שהייתה תחת שלטון הרוסים.

כאשר פלשו הנאצים לשטחי ברית-המועצות (22.6.1941), הייתה גולה בחודשי הריונה האחרונים. אולק הצטרף לצבא האדום, ועקבותיו נעלמו. גולה הסתתרה במרתף, ילדה את תינוקה כשהיא לבדה ואיבדה אותו בשל התנאים הקשים שבהם חייתה.

בקרקוב נרתמה לעזרת תנועות "עקיבא" ו"החלוץ הלוחם" וסייעה גם למחתרת הקומוניסטית הפולנית. שיאה של הפעילות המחתרתית היהודית בקרקוב היה ההתקפה בקפה "ציגנריה" בערב חג המולד, 22.12.1942. בהתקפה זו נהרגו 11 גרמנים ונפצעו 13. עוד באותו לילה, נפלו כ-20 מאנשי המחתרת וממפקדיה בידי הגרמנים.

בתחילת מרס 1943, נאסרה גולה בבית הדפוס שהקימה בקרקוב ונשלחה לכלא הנשים הלצלו. היא נחקרה באכזריות והוחזרה לתא שבורת ציפורניים, שותתת דם וחבולה ללא הכר. לאחר זמן, העבירו אותה הגרמנים לתא מספר 15, שבו שהו באותה עת כארבעים נשים יהודיות. אלו היו עדות להתעללות בגולה. בתא הכלא התגלתה שוב אישיותה המקסימה. רוחה לא נשברה והיא תמכה בחברותיה האסירות ועודדה אותן. היא ונוסטה היו למנהיגות. "השפעתן עלינו הייתה כל כך רבה, שאם יכולתי לשמור על צלם אנוש, אני חבה זאת להן". הבנות החליטו לברוח, על אף שידעו שאין לכך סיכוי רב. בבוקר שבו עמדו לעלות על המשאיות בדרך להשמדה, ניסו לברוח, אך כדורי הגרמנים השיגו אותן, גולה נהרגה בניסיון הבריחה במוות אשר היא בחרה בו ולא הגרמנים.

ממשלת פולין העניקה לגולה מירה את אות ההצטיינות הגבוה ביותר: וירטוסי מיליטארי.

כרטיס דמות: זלדה טרגר-ניסנילביץ'

נולדה בוויילנה ב-1920. שנות ילדותה עברו עליה במזרח פולין. הייתה חברה בתנועת "השומר הצעיר". בגיל 16 באה לוויילנה ללמוד בה בסמינר עברי לגננות. עם סיום הלימודים, יצאה לחוות הכשרה בצינסטחובה. כשפרצה המלחמה, ברחה לוורשה לחפש את אביה ומשם הגיעה לוויילנה. בספטמבר 1941, הועברה עם יהודי וילנה לגטו. לאחר כחודש, הצליחה לצאת מהגטו והסתתרה בעיר במסווה של נוצרייה. במרס 1942, חזרה מרצונה לגטו והצטרפה למחתרת פ-פ-או היהודית בגטו. ביולי 1943, המשטרה היהודית אסרה אותה ואחרים מחברי המחתרת כבני ערובה בדרישה להסגיר את איציק ויטנברג, מפקד המחתרת. הם שוחררו כשויטנברג הסגיר את עצמו.

מדבריה של זלדה: "ב-1 בספטמבר 1943 הוכרז על גיוס. כל הלוחמים חייבים להתייצב במקומותיהם. הסיסמה 'ליזה קוראת' עברה מפה לפה... כשיצאו הלוחמים לתפוס עמדות, הם קראו: יהודים אל תתחבאו, הצטרפו לשורותינו, אל תצייתו להנהגה הבוגדנית, תנו ידכם להתקוממות". אולם קולנו היה כקול קורא במדבר. רק צעירים מעטים נענו והצטרפו לפלוגתנו. חילקתי לכל לוחם בקבוק ובו חומר דליק (תוצרת עצמית), אחרים חילקו נשק קר ולוחמים אחדים החזיקו בידיהם אקדחים. מפקד הפלוגה ציווה עלינו לתפוס עמדות לקדם את פני האויב. עוד לפני שהספיק לסיים את דבריו הגיעו למקום מנהל העבודה ואחיו של גנס (ראש הגטו) וטענו שהאקציה היא לא חיסול הגטו, אלא שילוח למקומות עבודה. בעוד הם מדברים התפרצה מן העבר השני של הרחוב פלוגה של לאטבים מזוינים ובראשם איש הגסטפו נויגבויר, סאדיסט איום אשר הטיל מוראו בכל העיר. הלוחמים המתינו לפקודה לפתוח בקרב. חשנו שמפקדנו נבון ומהסס, בודעו כי ההמון סביב לא יבוא לעזרתנו, ואנו מבודדים לחלוטין.

"החייגים חיכו לפקודה והיא לא איחרה לבוא: 'ספיק לשחק איתם. קחו אותם והליכום מכאן!' התחילה התרוצצות ובריחה למחבואים. אלה שנתרו הובלו על-ידי הלטבים. הנשים נשארו עמומות בחצר. 'אנחנו, חבריה של המחתרת הלוחמת, חשנו עלבון וכאב צורב למראה החצר המרוקנת. הבנו כי הניסיון להתנאקות אלוהי ואמיצה בתוך הגטו נכשל בקלות אלה".
(מתוך: הפרטיכנית פלדה, עמ' 22-21)

בספטמבר 1943, חוסל גטו וילנה. זלדה וחבריה למחתרת יצאו ליערות רודניקי והקימו גדוד פרטיזנים יהודי בפיקודו של אבא קובנר. עוד לפני שעזבה את הגטו בעצמה, הבריחה זלדה קבוצות אנשים ונשק מהגטו ליער.

על זלדה הוטל לשוב העירה. באחד ממבצעי הרבים ליוו אותה שישה לוחמים. בתפקידה זה כמקשרת בין היער לעיר, הביאה זלדה נשק, ידיעות בגדים ותרופות ("כשהייתי מביאה את התרופות הללו ליער, היה הרופא שלנו מחבק ומנשק אותי: זלדה הצלנו עוד בחור" (שם עמ' 30)). תפקידה הנוסף היה לנסות להעביר ליער את היהודים שנשארו בעיר לאחר חיסול הגטו. הגרמנים השאירו בחיים יהודים אשר עבודתם סייעה למאמץ המלחמה הגרמני. חמש פעמים נפלה זלדה בידי הגרמנים והליטאים והצליחה להתחמק. באחת הפעמים שבה ניצלה בעור שיניה והצליחה לשוב ליחידת הפרטיזנים ביער, היא כתבה: "ניחוחות האביב מורגשים כבר באוויר. ביער אתה חש עצמך בן חורין, לא כלוא בין חומות, בסמטאות צרות, ומול עיניך פנים תאבי רצח. הנך לוחם בין לוחמים. ובכל זאת המחשבות מטרידות ואין מהן מנוס. אתה רואה לפניך את הגטו, את האנשים אשר לא זכו לשרוד ולהגיע עד כאן. אך מחר מחרתיים גם אתה עלול ליפול בקרב. אולם יש הבדל - אתה כבר זכית להשיב מלחמה..." (שם עמ' 35). ביולי 1944, נכנסו זלדה וחבריה עם הצבא האדום לוויילנה. לאחר שחרורה של וילנה, החלה זלדה לפעול עם חבריה להעלאת יהודים ארצה. פעילות זו נקראה אחר כך בשם "הבריחה" וכללה ריכוז של יהודים והעברתם דרך גבולות באורח בלתי-לגאלי.

זלדה עלתה ארצה ביוני 1946 באוניית המעפילים "יאשיה ווגיווד". בארץ הייתה פעילה באיגוד יוצאי וילנה והרביתה להופיע בבתי ספר ולספר על תקופת השואה. זלדה נפטרה בשנת 1987.

כרטיס דמות: רוז'ה רובוטה

רוז'ה נולדה בשנת 1921 בצפון מזרח פולין. בהיותה בכיתה ו', הצטרפה רוז'ה לתנועת "השומר הצעיר". היא בלטה במסירותה לחברים ולרעיון התנועתי, הצטיינה באיסוף כספים לקק"ל והייתה הראשונה בגדוד שהוטל עליה להדריך חניכים צעירים. בגיל 17 נבחרה להנהגת הקן ולמועצת המדריכים.

בנובמבר חוסלה הקהילה היהודית בעיירה. רבים מיהודי העיירה נשלחו להשמדה במחנה טרבלינקה. רוז'ה ונוספים מבני עירה נשלחו לאושוויץ. אלה מהם שלא נרצחו מיד עם הגיעם למחנה הקפידו לשמור על קשרים חזקים ולסייע זה לזה.

רוז'ה עבדה במחסן הבגדים והסתכנה לעתים תכופות בלבישת בגדים מתחת למדי האסיר שלה כדי להמירם במצרכים למען חבריה. במחנה, בתנאי הרעב והמצוקה, אימצה רוז'ה את וליבציה, נערה בת 15, וטיפלה בה במסירות ובדאגה כפי שטיפלה בעבר באחיה. נוצר סביבה חוג גדול של ידידות ומעריצות, והיא הפכה למנהיגה בקבוצתה.

כאשר ההכנות להתקוממות המחתרת הכללית באושוויץ היו בעיצומן, הוטל על הקבוצה היהודית להביא כמויות של חומר נפץ מבית החרושת אוניון לשם ייצור פצצות במחנה. רק קבוצה קטנה מהבחורות שעבדו במחלקת חומר הנפץ הועסקה במקום שבו סיימו את הכנתו של חומר הנפץ. בחורות אלה היו נתונות בהשגחה גרמנית קפדנית ביותר. הודות לקשריה עם הנשים ולכוח השפעתה, הצליחה רוז'ה לשכנע נערות מספר לשתף פעולה ולהתחיל באיסוף החומר.

האסירות הצליחו להעביר לרוז'ה, מדי פעם, במשך חודשים ארוכים, כמויות קטנות של חומר נפץ שהוסתרו בתוך קופסות גפרורים ובשקיקים קטנטנים בכיסי בגדיהן.

רוז'ה הסתירה את חומר הנפץ בתאה, ובאמצעות הדסה, שעבדה אף היא באוניון - במחלקה אחרת, הועבר החומר לישראל גושמן וליהודה לאופר. שניהם החביאו את חומר הנפץ בצלחת האוכל שלהם - בתחתית כפולה, שהותקנה בידי נפח חבר במחתרת.

חלק מן החומר הועבר למחנה אושוויץ 1 וחלק אחר נשלח, ביוזמתה של רוז'ה, בעגלות שהובילו מתים לקרמטוריום בבירקנאו. קופסות שימורים ריקות שימשו להתקנת הפצצות הפרימיטיביות.

תהליך השמדת היהודים בגז במחנה הואט בסתיו 1944, וברור היה כי אנשי הזונדרקומנדו יירצחו בקרוב. ביום שהגיעה הידיעה מאנשי המחתרת הכללית כי עומדים להכין טרנספורט שני של אנשי הזונדרקומנדו, פרץ המרד ולמשך דקות ספורות השתתפו בו כמה מאות איש מבין עובדי הזונדרקומנדו.

הקרמטוריום ותא הגזים מס' 4 נשרפו ופוצצו כליל. בקרב פנים אל פנים נהרגו ארבעה אנשי אס-אס ונפצעו רבים. האסירים פרצו את הגדר שהקיפה את הקרמטוריום, ומאות התפזרו בסביבה. איש מהם לא שרד את המצוד אחריהם. הנערות המעורבות במרד נאסרו ועונו על-ידי הנאצים על מנת שיספרו את כל הידוע להן. הידיעה על מאסרה של רוז'ה רובוטה והעינויים הקשים שהיא עוברת פשטה ברחבי המחנה. מידי יום ביומו עברה חקירות ועינויים ושבה מן הבונקר שותתת דם ובכוויות על גופה כך שקשה היה להכירה. עד מותה לא הזכירה למעניה את שמות חברי המחתרת. רק בקשה אחרונה הייתה לה: נקמה. רוזה הובלה לגרדום וניגשה לבדה אל עמוד התלייה, הנשים שנאלצו לחזות במראה שמעו מפיה את המילה: נקמה.

בלעדיה לא היה מתקיים מרד הזונדרקומנדו היהודי בבירקנאו. בת 24 הייתה במותה.

נרטיס דמות: צביה לובטקין (צוקרמן)

צביה נולדה בשנת 1914 בעיירה ביטן שבמזרח פולין למשפחה דתית שבה היו חמש בנות וכן אחד. האב עסק לפרנסתו במסחר במצרכי מכולת. הוא אפשר לבנותיו לרכוש השכלה כללית אצל מורה פרטי. צביה ואחותה בניה היו חברות בתנועת הנוער החלוצית "פרייהייט" (דרור).

זכות אישיותה המיוחדת נהייתה צביה לדמות מרכזית בתנועה ולחברה בהנהגה הראשית. לימים הייתה גם חברת מרכז "החלוץ".

כרבים מאזרחי פולין ומראשי הציבור היהודי, הגיעה צביה בראשית המלחמה לליטא. בתחילת 1940, חזרה צביה לפולין הכבושה כדי להשתתף בפעילות תנועתה במחתרת. בתקופת הכיבוש, הייתה צביה לדמות המרכזית בשיוקום פעילות תנועתה בוורשה. הייתה אחראית על הקשרים הארגוניים והכספיים עם היודנראט ועם הגיוניט ועסקה בחידוש חוות ההכשרה, בהקמת קיבוץ עירוני, בכינון מטבח לחברים ובפעילות חינוכית מסועפת - הקמת גימנסיה במחתרת ועוד.

"תחילה אמרנו להקים אימנסייה רק לחברי התנועה, וביקשנו להקנות להם ידיעות במקצועות כלליים ובליווי יהדות, אולם במרוצת הימים נתרחה המסכרת והאענו עז מאה ועשרים תלמידים. תנאי העבודה של החורים היו קשים, עבדו במוסד שלווה עשר מורים - בלא חדרי לימוד קבועים, בלי ספסלים, בלי ספרים וכלי מכשירי עפר. קבוצות התלמידים עם מוריהם היו נעים ונדים מדירה לדירה... על תכנית הליוויים המקובלת הוספו תולדות תנועת הפועלים הכללית, היהודית והארצישראלית. אולם ייחודו של בית הספר היה לא רק בלימודים שניתנו בו. במסבת סיום של שנת לימודים אחת ביטאה פאת אחת התלמידות, באמרה: "קניתי כאן ידיעות ביאוארפיה, חשבון והיסטוריה, אך החשוב ביותר שרכשתי היא האידיאה"

צביה לובטקין, בימי כליון ומרד, הקיבוץ המאוחד

באביב 1942, נמנתה צביה עם גרעין "הגוש האנטי-פשיסטי", ההתארגנות הראשונה של לוחמים בגטו ורשה. בתקופת האקציה הגדולה בקיץ 1942, הייתה צביה בגטו.

ב-28 ביולי 1942, שבוע אחד בלבד לאחר התחלת האקציה, הוקם הארגון היהודי הלוחם על-ידי התנועות החלוציות ("החלוץ" - "דרור", "השומר הצעיר" ו"עקיבא"). מספרת צביה: "התלבטנו מה שם נקרא לארגון זה. רצינו לבטא בו את תמצית מאויינו - שם שיהפך לסמל. לבסוף הוחלט: 'הארגון היהודי הלוחם' (אי"ל)". מאז הקמתו של אי"ל, מילאה צביה תפקיד חשוב בעיצוב דמותו ודרכו. היא הייתה חברת "הוועד היהודי הלאומי", שהיה ההנהגה הפוליטית של הארגון, וחברה ב"ועדת התיאום" עם הבונד. השתתפה בהתנגשות המזוינת הראשונה עם הגרמנים בגטו, בינואר 1943, ובמרד גטו ורשה באפריל של אותה שנה.

בתום שלושת ימי הקרב הראשונים, יצאה צביה לפקוד פלוגות אחרות של הארגון. שם נודע לה כי מפקדת הארגון נקלעה לבונקר במילא 18 ולשם היא שמה פעמיה: בבונקר זה התרכזו 120 לוחמים וביניהם אחדים מהמפקדה. צביה הייתה בין הלוחמים המעטים ששרדו את המרד ושיצאו לצד ה"ארי" של ורשה דרך תעלות הביוב. צביה הייתה חברה בפלוגות שרידי האי"ל במרד ורשה הפולני, ולאחר דיכוי מצאה מחסה בדירת מסתור עד לשחרור העיר בינואר 1945. לאחר המלחמה, הייתה צביה פעילה בקרב "שארית הפליטה" ובארגון "הבריוחה". ב-1946 עלתה לארץ. צביה ושותפה לדרך ולחיים, יצחק (אנטק) צוקרמן, היו בין מקימי קיבוץ "לוחמי הגטאות", ו"בית לוחמי הגטאות". נפטרה ב-1976. על אבן המצבה נחקק רק - "צביה".

"צביה" - היה כינויה של פולין בכל התכתובות עם נציגי היישוב ועם המוסד לעלייה ב'. הכינוי נקבע בשל היות צביה מרכזת מחלקת ההכשרות בתנועת "החלוץ". "צביה" - היה לשם שסימל את גבורת מורדי הגטאות.

כרטיס זמות: גוסטה (יוסטינה) דויזון-דרנגר

גוסטה, ובשמה העברי טובה, נולדה בקרקוב בשנת 1917. עם סיום לימודיה בבית הספר העממי, השתלמה באולפן לשפות זרות. מנעוריה הייתה חברת תנועת הנוער הציונית "עקיבא", תחילה כראש קבוצה, ומשנת 1938 כחברת מרכז התנועה.

גוסטה ערכה את עיתון השכבה הצעירה וניהלה את הכרוניקה של התנועה.

ב-22.9.1939, מיד לאחר כיבוש העיר על-ידי הגרמנים, נאסרה גוסטה ובעלה שמשון, אף הוא מראשי התנועה, באשמת השתייכות לחוג אנטי-נאצי. לאחר ששוחררו תמורת כופר נפש ששילמה משפחתה של גוסטה, החלו בשיקום התנועה ובפעילות מחתרית, בעיקר בנושאי חינוך.

בקיץ 1942, הייתה גוסטה אחת ממייסדי ארגון המאבק המזוין בקרקוב, "הארגון הלוחם של הנוער החלוצי". העיתון המחתרתי, "החלוץ הלוחם", היה לביטאון חברי הארגון. הארגון החל עוסק בזיוף תעודות לצורכי חברי הארגון ובהעמקת הקשר עם חברי מחתרת פולניים, והחל בפעולות נקם בגרמנים.

לבושים בבגדי שוטרים פולנים, שאותם סיפקו להם ידידיהם מן המחתרת הפולנית, החלו החברים עושים דרכם באפלה לכתובות המסתור. גוסטה ובעלה שמשון נדרו נדר שאיש מהם לא יישאר בחיים ללא רעהו.

חברי המחתרת נאסרו בזה אחר זה, וכשנתפס שמשון - הסגירה גוסטה את עצמה ב-18.1.1943. לאחר עינויים בתא יחיד, העבירוה לתא קולקטיבי, תא מספר 15. בתא פגשה חברות למחתרת וחניכות שלה מן התנועה. גוסטה המשיכה בכלא להיות המחנכת, וחברותיה לתא, גם האסירות הפליליות הפולניות, קיבלו ברצון את מרותה ואף ניהלו בהדרכתה משק משותף. בתא הכלא התנהלו שיעורים ושיחות על נושאים שונים, שם היו שרים בצוותא - שירים בפולנית, בעברית וביידיש.

בכלא תרגמה גוסטה לפולנית את שירו של המשורר גבירטיג, שנספה באקציה בקרקוב - "העיירה בוערת". היא אף תרגמה והלחינה את הקטע משיר השירים "כי הנה הסתיו עבר". בשבתות היו עורכות "עונג שבת", שרות וקוראות שירים, מהם שחוברו בכלא.

על האווירה ששררה בכלא מעידה פסיה וארשבסקי: "כלל לא הרגשנו שכלואות אנו, היינו בצוותא עם אנשים גדולים, גוסטה ומירא, ועין בעין עם המוות, ולא היו בינינו כל מחיצות. כל אחת מאתנו הייתה גיבורה, אך אלו היו דמויות המופת. בכל ימי המלחמה לא זכיתי לרגעי עלייה כאלה, כשם שזכיתי בכלא. מכאן שאבתי כוח לשאת הכל עד קץ במלחמה".

בהיותה בכלא כתבה גוסטה את זיכרונותיה בשמה המחתרתי: יוסטינה.

ב-29.4.1943, בעת שהובלו למחנה פלשוב, הצליחה גוסטה להימלט עם חברים לכלא במבצע בריחה שארגן בעלה.

ב-11.11.1943, נלקחה גוסטה ממקום מסתורה על-ידי הנסטפו, ומאז לא נודע גורלה.

מתוך "יומנה של יוסטינה"

(האקציה בקרקוב): היה שקט מוחלט. לא יריות, לא צעקות, אף לא קולות של בכי. בכל כאת נאווה שם אקציה. מרחוק אפשר היה לראות את השוטרים המקיפים בשרשרת הדוקה את הרובע. אולם הכל התרחש שם בשקט מוחלט... הרחובות היו ריקים. רק בשתי נקודות התרכבה האקציה: לפני בניין לשכת העבודה, מקום שבו מיינו את האנשים - כשירים לעבודה, ושאינם כשירים - ו"כיכר האחוזה", מקום הריכוך של כל הנידונים למיתה... במשך יום אחד בלבד הוצאו מקרקוב שבעת אלפים איש... ברובע נשארו שבעת אלפים איש. בכל בית אבל ומספד, איש לא פקפק עוד, כי במקדם או במאוחר יאבדו כולם... לאחר שני הניסיונות הקשים ביצרות שנסתיימו בכישלון, הבינו שאין השעה יאה עתה לראות בהם שדה פעולה... נסתמנה איפוא תוכנית חדשה. הנה נמצאים הם בעיר הבירה... הרי יכולים הם לפעול כאן במקום שבתם. בלי הצורך להקים מנאנן סודי גדול ביצר... פה כל התקפה שיכולה להתבצע בידי לוחם אחד או שניים, עשויה להדריך את מנוחת השלטונות. ואף יותר מכה, יש לפעל את ביטחונם העצמי ויהירותם... יש להוכיח להם, כי העם הנרמס התעורר, כי נשא סבלו בדומייה רק עד בוא מועד, כי עתה ממש ובא אביב העמים לו ציפו בכיליון עיניים... מי יוכל לערוב להם שיכחו להגיע לאביב המיוחל? יום יום היו צפויים למוות... מוכרחים היו לפעול מיד, ובאורח ככה שהאויב יריש את כל עוצמת המרי שלהם. לפיכך החליטו לרכך את הפעולה בקרקוב ומאן להרחיבה לערים גדולות אחרות... פה באטו שומה עליהם לעשות חשבון עם הבוטים מבית, עם אלה אשר מכרו את אחיהם ובני עמם במחיר מטבעות כסף מועטים, או במחיר הכחה להשאירם בחיים...

כרטיס זמות: חביבה רייך

חביבה רייך נולדה בשנת 1914 בסלובקיה בשם מרתה רייך (Marta Reick). היא הצטרפה לתנועת "השומר הצעיר" בגיל 15, ומאז אימצה שם עברי: חביבה. היא התבלטה בקן התנועה ועד מהרה מילאה בה תפקידים בכירים, כמו כן הדריכה לקראת עלייה לארץ ישראל והתכוננה לעלייה בעצמה. לאחר כינון השלטון הפאשיסטי בסלובקיה, במרס 1939, ריכזה את ענייני העלייה בהנהגה הראשית של "השומר הצעיר" ושקדה על לימוד השפה העברית כהכנה לעלייה לארץ ישראל.

בדצמבר 1939, עלתה לארץ ישראל והצטרפה לקיבוץ מענית. גם בקיבוץ הייתה פעילה מאוד: עבדה בפרדס, במחצבה ובמפעל להפקת שמן אתרי מקליפות לימונים, הייתה סדרנית עבודה וריכזה ענף לשיווק תפוזים. כמו כן, שימשה מזכירת ארגון אימהות עובדות בכרכור.

במאי 1942, כאשר נשקפה סכנת פלישה של הגרמנים לארץ ישראל, נמנתה עם הצעירות הראשונות שהתנדבו לפלמ"ח ושירתה בפלוגה ג'. הגם שהייתה כבר בת 28, הצטיינה בכוח רצון ובכושר סבילות שבאו לידי ביטוי באימוני שדה ובמסע הפלוגתי למדבר יהודה ולמצדה. היא עברה קורס מפקדי כיתות בני'וערה. יגאל אלון, מפקד הפלמ"ח, העיד שחביבה, כאחת המפקדות הראשונות בפלמ"ח, סללה דרך לשילוב בנות בכל התפקידים.

בנובמבר 1942, הגיעו לארץ-ישראל ידיעות מהימנות על השמדת יהודי אירופה על-ידי השלטון הנאצי. בעקבות כך, החליטה הסוכנות היהודית לשלוח שליחים יהודים אל מעבר לקווי האויב בארצות אירופה הכבושות. 37 שליחים (ביניהם חנה סנש, חביבה רייך ושרה ברוורמן) נשלחו בין השנים 1943-1945 למשימות הצלה שונות על אדמת אירופה. תפקידיהם היו לארגן את היהודים לפעולות מרי, לעודדם ולהצילם. יתרונם של השליחים הללו היה ידיעת השפות שדוברו בארצות שאליהן נשלחו והכרתם את שטחי אותן מדינות. בשליחותם פעלו הצנחנים בתפקיד כפול: כסוכני הצבא הבריטי וכשליחים יהודים.

חביבה רייך זכתה להערכת מפקדיה, והם המליצו עליה לצניחה מעבר לקווי האויב באירופה הכבושה. בסוף 1943, התנדבה לצאת לסלובקיה, ארץ הולדתה, לפעולות הצלה מעבר לקווי האויב הנאצי ולתפקידי מודיעין מטעם הצבא הבריטי. בעיניה, המטרה העיקרית הייתה זו של הנהגת היישוב ושל "ההגנה" - הצלת יהודים וארגונם להגנה עצמית. למי שניסה להניא אותה משליחותה המסוכנת ענתה שעליה לצאת "כאם הפורצת לתוך בית בוער להציל את ילדיה".

רייך התאמנה בצניחה בחיל האוויר הבריטי, וכינייה בצבא היה "עדה רובינסון". חביבה נחתה בסלובקיה במטוס צבאי אמריקאי ב-20 בספטמבר 1944. היא חזרה לעיר הולדתה. בעיר נותרו מעטים מבני הקהילה שהכירה, מרביתם (בהם גם בני משפחתה של חביבה) גורשו למחנות ההשמדה. אולם, אלפי פליטים יהודים מכל רחבי סלובקיה שחיפשו מקלט הצטופפו באותה עת בבנסקה ביסטרצה. עם חבריה הצנחנים למבצע (צבי בן יעקוב, רפאל רייס וחיים חרמש), החלה בפעילות ענפה כדי להקל על היהודים. חביבה נרתמה לעזרת הפליטים, ארגנה מקומות עבודה עבורם, דאגה לקורת גג ולעזרה ושיתפה בפעולה זאת את ראשי הקהילה. היא ארגנה את היהדות המקומית, קיימה קשר עם חברי תנועות נוער יהודיות ציוניות שלחמו ביחידות הפרטיזנים, הקימה תחנת שידור לקשר עם המפקדה הבריטית ועם חבריה מילטה למקום מבטחים 60 חיילים וקצינים מצבאות ארצות-הברית ובריטניה שתעו ביערות לאחר הפלת מטוסייהם.

מן השליחות כתבה: "העבודה רבה וחבל שלא יכולנו להגיע קצת יותר מוקדם. הבאנו קצת אור ותקווה בחייהם האפורים. כל יום שאנו בחיים הוא מתנה מן השמיים. אני חיה כעת רק במחשבה אחת - להציל עד כמה שאפשר" (מתוך: עופר, תהילה. חביבה רייך - 1914-1944).

הגרמנים ריכזו כוחות גדולים כדי לדכא את ההתקוממות הסלובקית. אחרי קרבות עזים, הצליחו הנאצים לגבור על המתקוממים, וב-28 באוקטובר 1944 כבשו את בירת המורדים. הצנחנים, עם חברי תנועות הנוער וכמה משפחות יהודיות, נסוגו להרים, שם הקימו מחנה. במחנה התרכזו עשרות לוחמים יהודים צעירים וראשי הקהילה. כעבור ארבעה ימים, בשעות הבוקר של 2 בנובמבר 1944, הותקף המחנה על-ידי יחידת משתפי פעולה אוקראינים. שישה יהודים נהרגו מיריות התוקפים. חביבה, רפי רייס וצבי בן-יעקב נפלו בשבי ונלקחו לבית הסוהר בבנסקה ביסטריצה.

ב-20 בנובמבר 1944 נלקחו מאות יהודים, בהם חביבה, רפי וצבי, מבית הסוהר והוצאו להורג על-ידי אנשי כוחות הביטחון הנאציים ליד הכפר קרמניצ'קה. הם נטמנו בקבר אחים. רק אחד מהצנחנים, חיים חרמש, שב ארצה אחרי המלחמה. לאחר המלחמה זוהתה גופתה של חביבה על-פי דיסקיות הזיהוי והועברה לבית קברות צבאי בריטי בפראג. בשנת 1952, הועלו עצמותיה לישראל, והיא הובאה לקבורה בחלקת "יד לצנחני היישוב בארץ שנפלו באירופה" בהר הרצל בירושלים.

כרטיס דמות: ולאדקה (פייגל פלטל-מינדז'יצקי)*

פייגל פלטל-מינדז'יצקי, הייתה בת 17 כשהגרמנים כבשו את ורשה. חברת תנועת הנוער "סקיף" של ה"בונד", יפהפייה בלונדינית, דוברת פולנית רהוטה שנראתה פולנייה לכל דבר. שלא כמו קשריות אחרות, פייגל גויסה לתפקיד רק לאחר האקציה הגדולה, בקיץ 1944, על-ידי מיכאל קלפשיץ, פעיל בכיר ב"בונד". תעודת הזיהוי שניתנה לה הייתה על שמה של ולאדיסלאבה קובאלסקה, ומאז כונתה: ולאדקה. בזהותה החדשה הייתה פולנייה גויה שעבדה כתופרת באחד המפעלים בצד הארי של העיר. תפקידה היה ליצור קשר עם פולנים אוהדים, להכין דירות מסתור שאליהן יהיה ניתן להבריח אנשים מהגטו, בעיקר נשים וילדים, ובמיוחד - להשיג נשק לגטו.

באחד הימים, עמדה עם מיכאל קלפשיץ בצד הארי בתחנת החשמלית. מיכאל הצליח לעלות בריצה לקרון, ואילו ולאדקה נעצרה על-ידי שמאלצובניקים פולנים שקראו לעברה: "את ז'ידובסקה! אם לא תתני לנו שלושת אלפים זלוטי - נסגיר אותך לגרמנים." ולאדקה התעקשה שהיא אינה יהודייה, הפולנים איימו להסגיר אותה למשטרה, והיא, בתושייה בלתי-רגילה, איימה עליהם חזרה: "בואו למשטרה! אלמד אתכם לקח על ניסיון סחיטה מפולנייה טובה!" בתחילה הם לא התרגשו מהאיומים וליוו אותה לבניין המשטרה הסמוך. בהמשך, משראו שהצעירה הבלונדינית פוסעת ועולה במדרגות הבניין, נעלמו.

לוולאדקה היו שיטות מיוחדות להברחת נשק לגטו. היא לא סמכה על המזל. היא התיידדה עם השוטרים הפולנים וקנתה את אמונם בפיזור אינספור רמזים אינטימיים וצחקוקים. הם שוכנעו שהפולנייה קלת הדעת היא מכריחה רגילה - שקונה סחורות זולות בגטו, בעיקר תכשיטים וכלי כסף, ומוכרת אותם ברווח נאה בצד הארי.

מעבר לכל המשימות החשובות שקיבלה על עצמה, עסקה במשימה ייחודית: הסתרת תינוקות יהודיים בביתם של פולנים ועזרה ליהודים בהימלטות מוורשה.

גם אחרי החיסול הגדול נותרו עוד ילדים בגטו. חלק קטן מאוד מהם הועברו על-ידי ולאדקה וארגון "הבונד" לבתים פולניים שנמצאו עבורם בקושי רב.

"עדיין אני רואה את עיניהן הלחות והקורנות של האמהות, שנתנו בידינו את ילדיהן... ימים רבים כל כך החביאו אותם, בייסורים רבים כל כך התנסו יחדיו, ניצלו מכל האקציות הגרמניות ואף על פי כן מוכרחים עתה להיפרד. מי יודע אם תזכינה ביום מן הימים לראות את ילדיהן?..."

"אך היו אמהות שלא הסכימו בשום פנים... אברשה ואני שוחחנו עם מאניה זיגלבוים, אשתו של ארתור זיגלבוים. 'החברה מאניה', אמרתי לה, 'יש בידנו להוציא עכשיו לצד הארי את בנך אַרְטֶק..."

מאניה לא השיבה. בכבודות הרכינה את פניה החיוורות, המיוגעות. שעה ארוכה שתקה... 'לא, האמינו לי, אין בכוחי. לא אוכל לשלחו... לא נותר לבני איש מלבדי. כבבת עיני אני שומרת אותו. בכל מדורות הגיהנום הגרמני כבר עברתי עימו. לא. בלעדי ייספה'..." (ולאדקה, משני עברי החומה, עמ' 118)

ולאדקה מספרת על תאומות בנות עשר, נלי וולאדקה, שמיכאל קלפשיץ העביר אותן את החומה, והן התגוררו בדירה קטנה ברחוב צ'רניאקובסקה. התאומות לא נראו אריות, היו להן עיניים חומות ושער כהה. הן ידעו פולנית והבינו היטב את המצב שבו הן נמצאות. למרות זאת, נלי לא הפסיקה לבכות. "אני רוצה להיות עם אמא", הייתה נלי בוכה שוב ושוב. ולאדקה ניסתה להרניע אותה. הן הפסיקו לאכול ולא דיברו עם איש. כשוולאדקה (הקשרית) הייתה באה לבקר אותן, הן היו מתנערות ושואלות מיד אם הביאה להן מכתב מההורים. כשנתנה להן מכתב, לא היה גבול לשמחתן. ולאדקה הלכה לעולמה בנובמבר 2012.

* כתבה: נעמה אגוזי.